

A fordítási tevékenységet támogató információs rendszerek

A számítógépek alkalmazásának a fordítási tevékenységben ma két irányvonala ismeretes: az ember által végzett, számítógéppel támogatott fordítás és az automatizált fordítás, amelyhez fordítói segítséget vesznek igénybe.

Terminológiai adatbankok

A terminológiai adatbankok gyors elterjedését a tudományos és műszaki kifejezések számának gyors növekedése, e kifejezések rendszerezése, összegyűjtése iránt megmutató igény magyarázza. Fejlődésüknek két irányzata figyelhető meg: az európai és a kanadai. Európában a fordítási tevékenységet támogató számítógépes rendszerek részei, automatikus terminológiai szótárként kezelik őket. Kanadában különválasztják a terminológiai bankokat és az automatikus szótárakat. Véleményük szerint a terminológiai adatbank nem csupán ábécérendbe szedett szavak halmaza, hanem meghatározott szempontból rendezett fogalomhalmaz, ahol a fogalmakhoz hozzákapcsolják az ezeket kifejező szavakat.

A terminológiai bankok fejlődése szempontjából lényeges a köztük zajló információcsere. 1980-ban az UNESCO égisze alatt nemzetközi hálózatot fejlesztettek ki az egyes országokban a terminológiai bankok létrehozásával és működésével kapcsolatos munkák koordinálására. Valamennyi működő terminológiai bank legalább kétnyelvű. Három fő részből áll: input-, tároló- és outputelemből. A világon több mint 40 terminológiai bank létezik.

Lexikografikus információs rendszer

A LEXIS lexikografikus információs rendszert az NSZK-ban dolgozták ki. A rendszerben a következő műveletek végezhetőek el: szótárak előállítás papíron vagy mikrofilmen; egy bizonyos témakör, szakterület speciális szavainak szójegyzéke papíron; a fordítási munka közvetlen támogatása szövegorientált műszaki szójegyzékek kiadásával; másodlagos információk szolgáltatása; bibliográfiai adatok szolgáltatása speciális terminológiai kérések esetén; a lefordított szövegek leírása. A szótár-információkat két adatbank (LEXIS-I és LEXIS-II) tartalmazza.

A LEXIS-I — az alapbank — a kétnyelvű szótárelemek elvére épül. 1980. július 1-jén több mint 1,4 millió szótári elemet tartalmazott. A szótár készítői úgy vélik, hogy különös figyelmet kell fordítani a szóösszetételekre, mivel a fordítói kérések

80%-a ezekkel kapcsolatos. A többértelmű szavak különböző jelentései megkapják annak a szakterületnek a kódját, amelyhez tartoznak. A fordító kívánsága szerint vagy csak a kért szakterület fordítási megfelelői jelennek meg, vagy az egész szótári elem. A szótárban nem talált kifejezések egy gyűjtőblokkba kerülnek, azután a terminológiai bizottságnak adják át feldolgozásra.

A LEXIS-II — a kiegészítő bank — egynyelvű szótár, amely tartalmazza a rendszer valamilyen nyelvű szavát, kifejezését és a hozzá tartozó információkat. Ezek a kiegészítő információk: a kifejezés értelmezése, alkalmazási példái, szinonimái és antonimái, más szavakra való utalások, a tárgyhoz tartozó szakirodalomra való utalások. A rendszer készítői tervezik a fordítások archívumának kialakítását, amely a fordítási munkáknak további segédeszköze lehet.

Az EURODICAUTOM terminológiai bank

Az EURODICAUTOM az Európai Közösség Bizottsága Terminológiai Hivatalának terminológiai adatbankja, amely Luxemburgban üzemel. A bank létrehozásával kapcsolatos munkák 1973-ban kezdődtek meg. Felöleli az Európai Gazdasági Közösség tevékenysége különböző területeinek terminológiáját a közösség valamennyi hivatalos nyelvén. A rendszer működésének alapelvei:

- ◆ a felhasználó közvetlen, terminálon keresztül megvalósuló kapcsolata a rendszerrel;
- ◆ a rendszer kritikus megítélése a felhasználó-fordító részéről.

A rendszer 1975-ben kezdett működni az IBM STA IRS programcsomag alkalmazásával. Később saját programcsomagot dolgoztak ki. A rendszer hatékonyságát nagymértékben növeli, hogy a terminológiai egységek a kért egységnek való megfelelés szerinti csökkenő sorrendben jelennek meg. A terminológiai kártya (szótári egység) a kifejezéseket különböző nyelven tartalmazza a következő információkkal együtt: a kártyát készítő szervezet megnevezése, a kártya kitöltésének alapjául szolgáló dokumentum típusa, sorszám, megbízhatósági kód, tárgykód, magyarázat, megjegyzések. A terminológiai kártyák formájukat tekintve nem azonosak. A rendszerhez nem kapcsolódnak morfológiai elemzőprogramok, a fejlesztés jelenlegi szakaszában gazdaságtalannak tartják.

1980 nyarán a rendszer fejlesztése új szakaszba lépett. Az EURONET-hálózathoz kapcsolt EURO-

DICAUTOM a terminológiai bankok közül elsőként vált elérhetővé nagy távolságról is. Ebben a szakaszban a fejlesztők számára a legfontosabb kérdés az adatbank jó minőségű adatokkal való feltöltése, a már meglévő adatállománnyal kapcsolatban a duplumok kiszűrése volt. Évről évre jobban látszik, hogy a terminológiai munkák módszertanát egységesíteni kell. E nélkül nehézkes az adatbankok közötti adatcsere. 1980 őszén a terminológiai bankhoz rövidítési bankot is kapcsoltak.

A TEAM információs rendszer

A TEAM programrendszert a Siemens nyelvészeti szolgáltatásnál dolgozták ki; 1,5 millió terminológiai egységből áll. Valamennyi terminológiai egység egy-egy fogalmat tartalmaz, valamint e fogalom különböző nyelvű megfelelőit. Ma az első aladatbank működik, amelyben a kifejezések nyolc európai nyelven vannak meg. Egyidejűleg folyik a második albank kidolgozása is, amely a nem európai nyelvű megfelelőket tartalmazza majd. Nem minden terminológiai egység tartalmazza a kifejezés valamennyi nyelvű megfelelőjét. A többértelmű kifejezés minden egyes jelentése külön terminológiai egységben van. A TEAM rendszer fő feladata nem a terminológia szabványosítása, hanem a különböző nyelvű kifejezések összegyűjtése, magyarázata és tárolása, hogy a szakszövegeket fordítók munkáját megkönnyítse.

A szótárelemek szerkezete egységesítve van, ami lehetővé teszi a más terminológiai bankokkal való információcserét. A terminológiai elem felvitelekor hét kötelező információt kell megadni az adott kifejezésről:

- ◆ egyértelmű meghatározás,
- ◆ minőségi értékelés,
- ◆ a bevétel dátuma,
- ◆ a terminológiai elemért felelős csoport neve,
- ◆ a tárgykör meghatározása,
- ◆ a terminológiai egység szó, szóösszetétel vagy kifejezés-e,
- ◆ a terminológiai egység forrása.

Az utóbbi években a TEAM rendszer keretén belül a terminológiai bank és a szövegszerkesztő program együttes használatát oldották meg. A fordító így interaktív üzemmódban működő terminálon szerkesztheti meg a fordítás szövegét. A jövőben olyan fordítást támogató rendszert szeretnénk kidolgozni, amely két üzemmódban használható: egyrészt mint szótárprocesszor — amely a megjelenítőn vagy nyomtatott formában szótárinformációkat szolgáltatna —, másrészt mint interaktív fordítói rendszer.

A PLATERM információs rendszer

A PLATERM olyan programrendszer, amely a PLATON oktatási rendszer kétnyelvű szótárát tartalmazó terminológiai bankot szolgálja ki. A bank legfontosabb sajátosságai: az adatok állandó rendezettsége, a felhasználó közvetlen kapcsolata a rendszerrel a lekérdezés során, programvezérlés. A bank angol nyelvű kifejezéseket tartalmaz és ezek francia nyelvű megfelelőit. Egyes esetekben kiegészítő információként magyarázat, vagy a ritka kifejezések alkalmazásának egy-egy példája szerepel.

A PLATERM rendszert tapasztalati úton hozták létre. Az első szakaszban a kifejezések kartotékrendszerét készítették el az eredeti és a fordított kifejezésekkel. A második szakaszban elemezték a kapott adatokat és kialakították a kifejezések kartotékrendszerének végleges változatát. A harmadik szakaszban a kartotékok feldolgozását végző programok készültek el.

A terminológiai kártya a következő információkat tartalmazza: kifejezés; fordítási ekvivalens; értelmezés; alkalmazási példa; megjegyzés, kiegészítő információk. Az adatbank 12 fájlból áll. Az első fájl a megjegyzéseket, bibliográfiai adatokat, egyéb megjegyzéseket, a második és harmadik fájl a francia és angol kifejezéseket foglalja magában. A fennmaradó többi fájl a szótárelemekkel van feltöltve. 1981-ben a bankban 400 ezer terminológiai kártya volt.

Interaktív fordítói rendszerek

Jó néhány szakértő úgy véli, hogy a jövő az interaktív üzemmódú automatikus fordítási rendszereké, ahol a fordító beavatkozhat a programok futásába. 1980-ban készült el az USA-ban kidolgozott rendszer egyik változata, amely a szövegeket egy nyelvről több nyelvre fordító szakember munkáját támogatta. A rendszer szótárai mintegy 30 ezer szót tartalmaztak, valamint sok állandó szókapcsolatot. A rendszer interaktív üzemmódját először csak a bejövő szövegek elemzésére tervezték, de a rendszer továbbfejlesztésekor kitűnt, hogy az emberi beavatkozás célszerű a fordítási szakaszban is. Az itt nyert tapasztalatok alapján jelenleg a rendszer második változatának létrehozásán dolgoznak, amelyben az egy nyelvről egy nyelvre való fordítás került előtérbe. A rendszerfejlesztők azt az elvet próbálják megvalósítani, hogy "nem az ember van a gépért, hanem a gép az emberért". A rendszer második változata három szintből áll. Az első szinten a terminológiai adatbankkal összekapcsolt szövegszerkesztő

program van jelen. A második szinthez a kiindulási szöveg géppel olvasható formában való előállítás szükséges. A harmadik szinten automatikus fordítás folyik, amelynek folyamatába azonban a fordító bár-mikor beavatkozhat.

Távmásoló-készülék (fakszimile) használata egy illinoisi könyvtári hálózatban

Az illinoisi (USA) könyvtárak együttműködésük keretében napokról órákra csökkentették a hozzáférési időt a könyvtárközi kölcsönzés során: a kért dokumentumokat távmásolóval továbbítják. Több mint ötven állami, iskolai, felsőoktatási és közművelődési könyvtár alkalmazza a távmásoló technológiát. A Fax-projekt köre egyre bővül: az egészségügyi intézmények könyvtárai is széleskörűen alkalmazzák már a távmásoló-készülékeket az információ gyors továbbítására.

A távmásolat ára magában foglalja a telefonhívás árát, a készüléknek és fenntartásának, valamint működtetésének költségeit.

A részt vevő könyvtárak tizenegy megye háromszázezer lakosát szolgálják ki, s együttműködésük már hosszú időre tekinthet vissza. A könyvtárak eltérő gyűjteményei kiegészítették egymást, s lehetőség nyílt arra, hogy megosszák erőforrásaikat, és elkerüljék azt a veszélyt, hogy egyforma állományaik legyenek. Mégis a nagy chicagói és springfieldi gyűjtemények túl messze voltak ahhoz, hogy a használók odaútsanak; a futárszolgálaton alapuló könyvtárközi kölcsönzés erősen függött az időjárási viszonyoktól; három könyvtár arra kényszerült, hogy telephálózatot hozzon létre a könyvtárközi kölcsönzés lebonyolításának megkönnyítésére.

Míndez oda vezetett, hogy 1983 tavaszán javaslatot tettek a távmásolórendszer bevezetésére. Abból indultak ki, hogy a könyvtáraknak szükségük van egy gyors dokumentumkézbesítő rendszerre, ha hatékonyan akarnak versenyezni más információszolgáltatókkal.

Néhány évvel korábban a könyvtárak már fontolóra vették a távmásolás lehetőségét. Akkor még a technológiai korlátok miatt az elképzelés nem volt életképes, mivel egy oldal továbbítása tíz percig is eltartott. A távmásolórendszerek ma már tíz másodpercen belül továbbítanak egy lapot. Azért döntöttek a távmásolás bevezetése mellett, mert

- ◆ a használónak nem kell messzire utaznia az információért,

/KAZAKEVIČ, O. A.: Informacionnye sistemy — v pomoš' perevodčiku. = Naučno-tehničeskaá informáciá, Ser. 2. 7. sz. 1986. p. 1—6./

(Gábos Zsuzsa)

- ◆ elősegíti a használati korlátozás alá eső elérhetőséget,
- ◆ a kézbesítés nem függ az időjárási és egyéb körülményektől,
- ◆ technológiailag megbízható,
- ◆ kiküszöböli a csomagküldést,
- ◆ minimalizálja a nyilvántartási munkát,
- ◆ csökkenti a más kézbesítőrendszerekre eső megterhelést, és a költségeket az igénylőre hárítja.

Az illinoisi könyvtárak évi 4,5 millió könyvtárközi ügyletet bonyolítanak le. A kezdeti nyolcvanhat ezer dollár fedezte a hét könyvtárban a berendezések telepítését és a közvetlen működtetési költségeket. A készülékeknek nincs szükségük kezelőre, automatikusan nyilvántartják minden műveletüket, előre programozhatóan, automatikusan tudnak hívni, és ugyanazt az anyagot több helyre is szét tudják küldeni.

A könyvtárak 1984 januárjában kezdték el használni a távmásoló-készülékeket. Rendszeres havi megbeszéléseiken nemcsak a távmásolással kapcsolatos kérdéseket vitatták meg, hanem helyet kaptak más, az együttműködést érintő kérdések is. Két év múlva már hetvenkét különböző intézmény tartozott a hálózatba.

Tizennyolc intézet 71 337 oldal továbbítását jelentette, 9874 megkeresésre. A kérések 57,1%-a egyetemi kutatásoktól, 22,8%-a orvosi kutatásoktól, 9,5%-a pedig személyektől érkezett. Az első évben minden intézmény havonta átlagosan ötvenegy kérést elégitett ki. Egy dokumentum átlagosan 5,5 oldalból állt. Azokban az intézményekben, ahol a kezelők gyakorlottabbak voltak, az átlagos kérés szám hamarosan nyolcvanhétre emelkedett. A távmásolás alkalmazásának hasznosságát legjobban az mutatja, hogy a könyvtárközi kölcsönzés 500%-kal megnőtt. A futárszolgálat forgalma viszont 12,5%-kal visszaesett.

A használók 77,7%-a fontosnak tartotta a szolgáltatás sebességét. Az átvitel 23—70 másodpercig tar-